

КОНФЛІКТИ МІЖ ВИДАВЦЯМИ ТА РЕДАКТОРАМИ НА СТОРІНКАХ ЄЛИСАВЕТГРАДСЬКОЇ ГАЗЕТИ «ГОЛОС ЮГА»

Романюк Н.С.

Київський національний університет культури і мистецтв

У статті висвітлюється один із ключових епізодів історії видавничої справи Єлисаветграда початку ХХ ст. – судова справа між власниками друкарень Лапідусом та Гольденбергом. Історичні відомості подано на основі публікацій газети «Голос Юга» за 1908 рік. В контексті цієї теми розглядаються постаті єлисаветградських друкарів та журналістів Болтянського, Ліщинського, Єнохіна, Роховича та інших.

Ключові слова: історія видавничої справи, Єлисаветград, газета «Голос Юга», Гольденберг, газета «Елисаветградские новости», Лапідус, Болтянський.

Постановка проблеми. Історія видавничої справи України складається з історій кожного населеного пункту, ширше – району, області. Усе ще залишається чимало не досліджених друкарень, видавництв, редакцій газет і журналів, діяльність та взаємодія усіх цих структур у тому чи іншому місті. У нашому випадку – в Єлисаветграді (нині – Кіровограді). Джерельною базою для дослідження видавничої організації переважно є її друкована продукція. Зазвичай до нас доходить лише частина видавничого репертуару, одиниці книг, брошур, газет зберігаються у бібліотечних фондах (часто – не в Україні), про інші ж дізнаємося лише з бібліографічних описів та зафіксованих згадок сучасників, відгуків та рецензій у тодішній пресі. Але навіть за умови, що ми можемо ознайомитися з усіма виданнями, за лаштунками залишається праця простих робітників (друкарів, коректорів, авторів, редакторів, кореспондентів, управителів та ін.), цікаві організаційні моменти, стосунки між колегами, між звичайними працівниками та керівництвом тощо. Цінними знахідками в такому разі можуть бути архівні матеріали (скажімо, скарги, листи до офіційних установ чи від них до працівників) та публікації у пресі. Таким здобутком стали матеріали, опубліковані в газеті «Голос Юга» за 1908 рік, які відкривають для нас організаційні секрети, допомагають побачити за результатами видавничої діяльності конкретних живих людей із їхніми вадами і чеснотами. Раніше ми опублікували статтю «Умови праці в друкарнях Єлисаветграда на початку ХХ століття», де джерельною базою стали тодішні газети із листами робітників (переважно газета «Труд»).

Проблематика, викладена у статті, перебуває в межах спеціальності «Видавнича справа та редагування» (галузь науки – «Соціальні комунікації»), зокрема висвітлює такі напрямки, як «Управління, економіка та статистика у видавничій справі» та «Організація друку в Україні та за кордоном».

Аналіз досліджень і публікацій. Про окремі аспекти видавничої справи та журналістики в Єлисаветграді писали та пишуть В. Босько, В. Крижанівський, Л. Куценко, Р. Базака, В. Поліщук, О. Чуднов, О. Класова. Деякі свідчення знаходимо у єлисаветградців кінця ХІХ – початку ХХ століття: Н. Бракер, О. Семененка.

Мета і завдання. Завдання: проаналізувати газетні матеріали кримінальної справи (про обвинувачення Гольденберга Лапідусом), виявити основні спірні питання, визначити, як преса висвітлювала ту чи іншу сторону, окреслити аргументи, якими керувалася кожна зі сторін. Мета – подати характеристики видавничої справи Єлисаветграда початку ХХ століття крізь призму конкретних осіб, їх бажань та невдоволень. Об'єкт дослідження –

щоденна газета «Голос Юга» за січень 1908 року. Предмет дослідження – відображення кримінальної справи між Лапідусом і Гольденбергом.

Виклад основного матеріалу. 10 січня 1908 року у щоденній газеті «Голос Юга» у рубриці «Местные новости» з'явилася повідомлення про те, що того дня в окружному суді призначено до слухання справу про обвинувачення власника друкарні Гольденберга редактором «Елисаветградских новостей» В. Лапідусом у наклеп. Неправду він помітив у відкритому листі, поміщеному М. Гольденбергом у серпні 1907 року в газеті «Новая волна» [6, с. 3]. Захисником з боку Гольденберга був присяжний повірений Ю. Гросфельд із Одеси. Приватне обвинувачення підтримував присяжний повірений Л. Покрасов. У наступному номері було повідомлення про те, що слухання почалося [7, с. 3]. А далі упродовж чотирьох номерів від третини до половини сторінки виділялося для висвітлення судового процесу. Про непересічність цієї кримінальної справи свідчить і увага преси, й зацікавленість громадськості: «До шостої з половиною години вечора зал судового засідання знову переповнений публікою, серед якої багато дам. У залі присутні більшість місцевих юристів і деякі представники прокуратури» [3, с. 3].

Це можна зрозуміти, адже у справі брали участь кілька більш чи менш відомих у місті людей. Основними фігурантами справи був, звісно, сам В. Лапідус – журналіст, редактор газети «Елисаветградские новости» та власник друкарні зі своїм захисником присяжним повіреним Покрасовим. З іншого боку – власник, певно, найбільшої друкарні в місті М. Гольденберг (спочатку його батькові Абраму, а потім самому Марку друкарня належала протягом 50 років) із захисником Гросфельдом; співробітник газети «Одесский листок», а в минулому – «Елисаветградских новостей» Ліщинський; заочно фігурували кореспондент із Мюнхена та дружина кореспондента «Елисаветградских новостей» пані Файнерман; журналіст та автор українськомовної збірки оповідань «На віку – як на довгій ниві» С. Єнохін (до речі, надрукованої в М. Гольденберга); колишній коректор газети Лапідуса І. Рохович; власник ще однієї єлисаветградської друкарні Болтянський; службовець із друкарні Гольденберга Тарловський. А також іще кілька свідків, які не мають стосунку до видавничої сфери: управитель ковбасної фабрики Гейслера Рихтер; Бродський, який хотів відкрити «Комерційне бюро»; мешканець міста Добровольський і член Червоного Хреста Ф. Шрейтель.

Підставою для відкриття справи стала публікація М. Гольденберга про редактора «Елисаветградских новостей» В. Лапідуса, після якої останній звинуватив Гольденберга у наклеп. Наведемо її нижче:

«У літературному світі, як мені вдалося дізнатися, є свого роду сторонні бариші, або так звані сторонні сполучення із чужими кишенями. В Одесі, кажуть, є такі літератори, які, отримуючи по 2–3 копійки за рядок, роз'їжджають на рисаках і гумових шинах. Причини такого швидкого збагачення, як мені пояснили, полягають у такому: знайде, наприклад, літератор у гастрономічний магазин і попросить собі товару рублів на 25 у кредит. Власник торгівлі, не розуміючи, у чому справа, відмовляє йому в цьому, а на завтра в газеті читає: «Вчора в магазині N було куплено один фунт шинки, яка виявилася гнилою». Здогадавшись, у чому суть, власник мчить з усіх ніг до літератора і мириться за договірну ціну. Таким, очевидно, способом п. Лапідус планує боротися із типографами. Проживши одеську школу він гадає, що досить когось із клієнтів пригрозити рецензіями, аби отримати оголошення чи друкарське замовлення, когось із артистів настрахати, аби отримати безплатні місця для чад і домашніх, а когось із типографів просто спересердя «ошелестувати», аби правити на типографському ринку. Вільно, звісно, вам, п. Лапідусе, використовувати всілякі засоби в ім'я високих ідеалів конкуренції, але навіщо вам в останньому номері вашої газети знадобилося моє ім'я для ваших «кишенькових мотивів»? Чи в погоні за гостроязикістю ви ні до чого іншого не могли додуматися? Я порадив би вам для ваших літераторських прогулянок подалі вибрати куточок, і кажучи про хлопчиків-письменників спробувати виплатити, передусім, гонорар за ті рядки, які молоді люди посилали вам у ваш «орган».

На завершення я децю розширю горизонти вашої думки. Як є хлопчики-письменники і письменники-хлопчики, так само є письменники-шантажисти і шантажисти-письменники.

Марк Гольденберг» [1, с. 3].

Лапідуса обурило те, що його обвинувачують у використанні погроз для отримання оголошення чи друкарського замовлення. Так сталося, що роздувши справу, намагаючись виставити у гіршому світлі конкурента М. Гольденберга, Лапідус отримав іще більше негативних свідчень про себе, ніж було спочатку.

Один із «блоків» скарг – про **відсутність оплати чи неналежну зарплатню** авторам видання «Елисаветградские новости».

Колишній дописувач Ліщинський засвідчив, що «близько чотирьох років тому він деякий час був співробітником газети Лапідуса «Елисаветградские новости», але за розміщення статті плати не отримував, хоча вважалося, що його статті платні» [1, с. 3]. При цьому у листі, де повідомлялися умови співпраці в «Елисаветградских новостях», значилося, що редакція за праці співробітників платить гонорар «за прикладом провінційних газет». На цій підставі свідок вважав, що його статті мають бути оплачені. Коли ж потім з'ясувалося, що Лапідус за них не платить, свідок відразу припинив співпрацю з цією газетою» [1, с. 3].

Також Ліщинський навів приклад кореспондента «Елисаветградских новостей» із Мюнхена, який за свої кореспонденції, поміщені в газеті, не отримав гонорару і тому звернувся до Ліщинського з проханням про допомогу. Лапідус йому пояснив, що кореспонденції із Мюнхена він розміщував як безплатні і тому не збирається платити 35 рублів, які вимагає кореспондент [1, с. 3].

Лапідус стосовно цього пояснив, що розрахунок зі співробітниками він здійснює за прикладом провінційних і навіть петербурзьких газет. «А ці газети мають дуже багато безплатного матеріалу. Осо-

бливо рідко оплачуються кореспонденції, які часто надсилають за газету (примірник). Такий спосіб винагороди існує у багатьох редакціях. Крім того, безплатними вважаються і статті, які прислали без зазначення умов» [1, с. 3].

С. Єнохін також помістив кілька статей у «Елисаветградских новостях», але потім відмовився від співпраці, оскільки йому не платили гонорар. Також зазначив, що пані Файнерман у приватній бесіді говорила йому, що з її чоловіком розраховуються в редакції неточно.

Лапідус, намагаючись виправдатись, переконував, що переговори вів секретар редакції п. Білина-Білинович, який деякий час був секретарем газети «Одесский листок» і керувався тими звичаями, що установалися в Одесі.

Незадоволеними оплатою були не лише кореспонденти. Коректор газети І. Рохович свідчив: «Дізнавшись, що найближчим часом у Єлисаветграді почнуть видавати газету і що редактором її є Лапідус, свідок звернувся до останнього із пропозицією своїх послуг. Редактор «Елисаветградских новостей» відповів, що йому справді потрібен коректор, але з огляду на те, що до виходу газети ще далеко (2 місяці), запропонував свідкові заходити в редакцію, при цьому Лапідус щодня давав йому якусь роботу, наприклад, підписувати адреси на конвертах із рекламами про видання, які вони розсилали. Попри те, що Лапідус знав, що свідок у скрутному становищі, він за весь цей час не дав жодної винагороди. Нарешті, за 2–3 дні до виходу газети він оголосив йому, що вирішив обійтись узагалі без коректора і його послуг не потребує. Лише після виходу першого номера газети п. Лапідус запросив свідка читати коректуру» [1, с. 3]. Він навів і такий епізод: коли його через хворобу заміняв інший коректор, Лапідус вирахував із Роховича 7 рублів 50 копійок, тоді як іншому заплатив лише 5 рублів. Стосовно неправильно утриманих 2 рублів 50 копійок Лапідус пояснив, що їх віддали управителю друкарнею, оскільки він допомагав коректору.

Наступні свідчення стосувалися того, як Лапідус цікаво поєднує свої ролі журналіста та редактора із роллю власника друкарні, при цьому ніби **використовуючи погрози**.

За словами власника друкарні Болтянського, він протягом 7–8 років друкував оголошення театральних труп, які виступали в міському саду. У 1906 році утримувач саду разом з управителем прийшли до нього і віддали на друк анонси й афіші. А потім, неочікувано для нього, їх почали друкувати у Лапідуса. При цьому – дорожче. З'ясувалося, що із «Елисаветградских новостей» до управителя прийшла людина і настирливо вимагала, аби друк афіш було передано у друкарню Лапідуса, погрожуючи в іншому разі обливати брудом трупу саду в газеті. Незабаром управитель саду знову повернувся до Болтянського, мовляв, «Лапідус бере дорожче, а між іншим, у своїй газеті ні хороших, ні поганих відгуків не розміщує» [2, с. 3]. Лапідус же заперечив свою причетність: «Коли йому стало відомо, що оголошення міського саду друкувалися раніше у Болтянського, він відразу відмовився друкувати їх у своїй друкарні».

Ще одним блоком скарг на Лапідуса є те, що він **відмовлявся друкувати відкриті листи** (як заперечення якоїсь попередньої інформації в газеті), пропонуючи розмістити інформацію як «стороннє повідомлення» (тобто рекламу) і, звісно, за гроші (ставка починалася від 50 рублів, потім могли бути знижки). Це стосувалося Бродського, який хотів відкрити в Єлисаветграді комерційне бюро, управителя ковбас-

ної фабрики Гейзлера Рихтера, Добровольського, який у 1904 році звернувся в редакцію «Елисаветградских новостей» із проханням розмістити відкритий лист присяжному повіреному Погребельському [2, с. 3]. За словами Покрасова, «листи добродіїв Добровольського, Бротського і Рихтера не могли бути розміщені, оскільки п. Лапідус не міг взяти на себе відповідальності за зміст цих листів» [3, с. 3]. При цьому, скажімо, у газеті «Голос Юга» відкриті листи друкувалися, до того ж – безоплатно.

Свідок Ф. Шрейтель, член Червоного Хреста, скаржився на завелику суму, яку Лапідус виставив за друк списків жертводавців й інші оголошення, що були розміщені у 1904-1905 рр., – у 600 р. Потім, за його словами, рахунок був оплачений із великою знижкою. Лапідус на це: «Рахунок був виставлений не за друк списків жертводавців, а за різноманітні оголошення, які протягом трьох-чотирьох місяців розміщувалися в газеті. Тому страшна для захисника цифра насправді не є такою страшною. Рахунок був виставлений за таксою лише за оголошення і потім зменшений» [2, с. 3].

Що ж стосовно цього всього говорить Лапідус? Він постійно вказував на свою 25- чи 26-річну бездоганну журналістську діяльність (спочатку як телефоніст «Одесского листка», а потім завідувач редакцією «Одесских новостей» і редактор власної газети), запевняв, що став жертвою злого наклепу: «Коли я для потреб газети придбав власну друкарню, то місцеві друкарі в моїй особі чомусь побачили небезпечного конкурента, тому немає нічого дивного в тому, що вони намагалися всіляко дискредитувати мене для громадськості, передусім як журналіста» [3, с. 3].

Повірений Покрасов намагався виставити Лапідуса в найкращому світлі: «Перед вами, панове судді, людина, яка пройшла складну школу життя, чесний трудівник, який шляхом складних випробувань, отримав собі скромне, але шанобливе становище редактора газети. Він є головою місцевого органу друку і керує громадською думкою. До створення власної газети п. Лапідус, як ви вже чули, головував у таких великих виданнях, як «Одесский листок» і «Одесские новости». Його фельетони за підписом *Laris* вирізнялися сердечністю і щирістю й були успішними. Честь його як журналіста нічим не була заплямована. І держава, на прохання Лапідуса дозволила йому видавати в Єлисаветграді газету під його редакторством, відповіла згодою. А між тим, коли ви пам'ятаєте, дозволи на видання газет давалися у ті часи надзвичайно скупі і лише особам нічим не заплямованим. І ось, після 25 років чесної, бездоганної журналістської діяльності, п. Лапідус стоїть перед вами, із наклепом, чекає відновлення свого доброго імені».

Він, як і його довіритель, вважав, що скромні провінційні видання не можуть оплачувати кореспонденції із «якогось Мюнхена, який не є цікавим для Єлисаветграда» [3, с. 3].

Також, за словами Покрасова, «оголошення – єдине суттєве джерело прибутків для газети, яка урздріб коштує усього 2 копійки. Тираж не може покрити колосальних витрат, які часом досягають 200–300 рублів на день» [3, с. 3].

Промова захисника М. Гольденберга Гроссфелда у відповідь на сказане вище сповнена іронії й сарказму стосовно «честі і доброго імені» Лапідуса, його «25-річної бездоганної діяльності», про яку він не стомлювався згадувати, створюючи ще більший контраст із тим образом Лапідуса, який утворився після слів свідків: «Коли б ми намагалися намалювати портрет Лапідуса як редактора, у повен рїст,

ми б викликали таких свідків, які могли б багато чого тут установити. Тут би ожили тіні тих коней, на яких свого часу роз'їжджав Лапідус, тут би пролунав передзвін дзвіночків, який пронісся всією Росією. Ми б тут почули багато іншого. Але ми цього не зробимо. Для нашої мети достатньо того, що з'ясовано на суді» [4, с. 3].

Цікавим для нас може стати погляд Гроссфелда на інформаційний бізнес: «Мій шанований опонент каже, що газетна справа – це свого роду торгівля. Не вірю. Можливо, він має рацію. Але не потрібно забувати, що мова йде про торгівлю **газетами**. Адже нам у цьому випадку доводиться мати справу із «органом, який керує громадською думкою».

Суд не побачив у листі Гольденберга наклепу і виправдав його.

Цікаво, що на рішенні суду Лапідус не зупинився. Після цього у своїй газеті він звернувся до М. Гольденберга з відкритим листом, у якому продовжував стверджувати, що останній навів на нього наклеп, що обурений словами свідків і пропонує передати справу «на неупереджений суд громадськості», якщо М. Гольденберг відмовиться допустити його нових свідків [цит. за: 5, с. 3].

Варто сказати, що Гольденберг володів словом добре, у своєму відкритому листі до Лапідуса, розміщеному у газеті «Голос Юга», дає дуже аргументовану відповідь: «На весь цей патетичний лист, який намагався бити по благородних струнах, я відповім моїм останнім словом» [5, с. 3]. говорить про те, що Лапідус міг скористатися спочатку судом громадськості, але вибрав саме такий шлях судового переслідування. Риторично запитує, чи він винен, що та «жменя свідків», яку встиг викликати, так атестувала Лапідуса. «Півтора року ви з одного боку стояли наді мною із дамклевим мечем, а з іншого – продовжували наклепи і знущалися не лише над моєю діяльністю у друкарській сфері, але й над моєю зовнішністю, над моїми «сивими жмутами», – характеризує спосіб поведінки М. Гольденберг. У нього метафоричне мовлення, він використовує притчі, приказки, крилаті вислови французькою. «На жаль, перед **формальним** судом ваша яскрава фігура не могла вирости у повен рїст», – підсумовує М. Гольденберг.

Як бачимо, у тодішньому інформаційному полі Єлисаветграда було чимало приводів для конфлікту інтересів. Ці публікації характеризують не з кращого боку редактора лиш однієї газети, але можемо припустити, що чимало редакцій не сплачувало гонорарів багатьом кореспондентам (про це говорить Лапідус, інші – не заперечують). Навіть сьогодні серед сотень видань, які існують, є чимало таких, де не в змозі достойно винагороджувати за всі публікації. Увагу ж тут привертає систематичність таких порушень, хитрість редактора газети і власника друкарні Лапідуса. При цьому його хитрість часом розходилася з мудрістю: зачепившись за один непривабливий факт, назовні виходять його не найкращі риси. Варто наголосити на тому, що «Голос Юга» – одна з найвпливовіших тодішніх газет – у ті роки друкувалася у Гольденберга. Йому ж була частково підконтрольна і «Новая волна», що деякий час замінювала «Голос Юга». Його друкарня була на ринку тривалий час, вигравала чимало торгів на друк офіційної продукції. Тож у цій інформаційній війні локального рівня Лапідус, ймовірно, не врахував можливості іншої сторони.

Висновки і перспективи дослідження. Крім власне інформації про конфлікт між двома видавцями, ця справа дає нам чимало фактажу: про стосунки між власниками та працівниками, про

умови оплати кореспондентів, зокрема іноземних, якими любили хизуватися тогочасні газети, про працівників видань та їхні функції, про видавничу продукцію друкарень і те, за яких умов вона переходила від одних виконавців до інших, про рівень тих чи інших учасників видавничого процесу і про

їхній стиль мовлення. Це лиш одна з перших публікацій такого роду з історії видавничої справи Єлисаветграда, яка підтверджує перспективність подібних досліджень, де у центрі особистість редакторів, авторів, власників друкарень та інших працівників цієї сфери.

Список літератури:

1. Голосъ Юга. – 1908. – № 10. – 12-го января. – 4 с.
2. Голосъ Юга. – 1908. – № 11. – 13-го января. – 4 с.
3. Голосъ Юга. – 1908. – № 12. – 15-го января. – 4 с.
4. Голосъ Юга. – 1908. – № 13. – 16-го января. – 4 с.
5. Голосъ Юга. – 1908. – № 14. – 17-го января. – 4 с.
6. Голосъ Юга. – 1908. – № 8. – 10-го января. – 4 с.
7. Голосъ Юга. – 1908. – № 9. – 11-го января. – 4 с.

Романюк Н.С.

Киевский национальный университет культуры и искусств

КОНФЛИКТЫ МЕЖДУ ИЗДАТЕЛЯМИ И РЕДАКТОРАМИ НА СТРАНИЦАХ ЕЛИСАВЕТГРАДСКОЙ ГАЗЕТЫ «ГОЛОС ЮГА»

Аннотация

В статье описывается один из ключевых эпизодов истории издательского дела Елисаветграда начала XX в. – судебное дело между владельцами типографий Лapidусом и Гольденбергом. Исторические сведения представлены на основании публикаций газеты «Голос Юга» за 1908 год. В контексте этой темы рассматриваются фигуры елисаветградских печатников и журналистов Болтынского, Лещинского, Енохина, Роховича и других.

Ключевые слова: история издательского дела, Елисаветград, газета «Голос Юга», Гольденберг, газета «Елисаветградские новости», Лapidус, Болтынский.

Romaniuk N.S.

Kyiv National University of Culture and Arts

CONFLICTS BETWEEN THE PUBLISHERS AND THE EDITORS ON THE PAGES OF THE YELYSAVETHRAD NEWSPAPER «HOLOS YUHA»

Summary

On of the main episodes in the history of the publishing of Yelysavethrad in the beginning of XX century – judicial case between the owners of publishing houses Lapidus and Goldenberg – is considered in the article. Historical facts are presented on the material of the articles in newspaper «Holos Yuha» in 1908. The persons of publishers and journalists of Yelysavethrad – Boltianskiy, Lischinskiy, Yenokhin, Rokhovych and others – are considered in the context of this topic.

Keywords: history of publishing, Yelysavethrad, newspaper «Holos Yuha», Goldenberg, newspaper «Yelisavethradskiye Novosti», Lapidus, Boltianskiy.